

Pan Apolek¹

Töfrandi og spaklegt líf *pan*² Apoleks steig mér til höfuð eins og gamalt vín. Í ringulreið rústanna í Novograd-Volynsk, bæ sem tekinn hafði verið í skyndiáhlaupi, köstuðu örlögin að fótum mér guðspjalli sem heiminum hafði verið hulið. Umvafinn falslausu skini geislabauga sór ég þess eið að fylgja dæmi *pan* Apoleks. Og sætleika draumkenndrar illsku, beiskri fyrirlitningu á hundum og svínum mannkyns, eldi þögullar og heillandi hefndar – fórnaði ég á altari hins nýja loforðs.

* * *

Í íbúð prestsins í Novograd, sem lagt hafði á flótta, hékk íkon hátt á vegg. Á honum var áletrun: „Daði Jóhannesar skírara.“ Ég var ekki í vafa um að í Jóhannesi greindi ég drætti manns sem ég hafði einhverju sinni séð.

Ég man: Milli beinna og bjartra veggjanna stóð fínofin kyrrd sumarmorguns. Við fótstall myndarinnar hafði sólin lagt beinan geisla. Í honum þyrlandist skínandi ryk. Beint niður til mín, úr bláu, djúpu skotinu steig löng fígúra Jóhannesar. Svört sláin hékk hátíðlega á þessum stífa, skelfilega horaða líkama. Blóðdropar glitruðu á kringlöttum sylgjum kuflsins. Höfuð Jóhannesar hafði verið skorið skáhallt af hruflluðum hálsinum. Það lá á leirfati og stórir, gulir fingur hermans héldu því föstu. Andlit hins dauða fannst mér kunnuglegt. Ég var snortinn af fyrirboða leyndardóms. Á leirfatinu lá andvana höfuð, teiknað eftir andliti *pan* Romualds, aðstoðarmanns prestsins sem lagt

1 Þýðingin er gerð samkvæmt, Исаак Бабель, *Сочинения*, 2. bindi, 18–25. Moskva: Художественная литература, 1990.

2 „Herra“, pólska.

hafði á flótta. Úr glottandi munni hans hékk agnarsmár snáksbolur með glitrandi litfagurt hreistur. Lítið höfuð hans, ljósbleikt og iðandi af lífi, blikaði tignarlega á djúpum grunni kuflsins.

Ég undraðist list málarans, drungalegan tilbúning hans. Því undarlegri þótti mér, næsta dag, guðsmóðir með rauðar kinnar, sem hékk yfir hjónarúmi *pani*³ Elízu, ráðskonu gamla prestsins. Sami pensill hafði farið um báða strigana. Holdmikið andlit guðsmóðurinnar var andlit Elízu. Og þarna komst ég nær lausn gátunnar um Novograd-íkonana. Lausnin leiddi mig í eldhúsið til *pani* Elízu, þar sem á ilmandi kvöldum komu saman skuggar hins gamla, þýlynda Póllands með heilagan kjána í líki listamanns í fararbroddi. En var hann heilagur kjáni, *pan* Apolek, sem fyllti úthverfaborpin af englum og tók í heilagra manna tölu halta trúskiptinginn Janek?

Hann kom hingað með Gottfried blinda fyrir þrjátíu árum einn venjulegan sumardag. Félagarnir, Apolek og Gottfried, gengu að krá Shmerels, sem er við Rovenski-þjóðveginn, tvær verstur frá borgarmörkunum. Í hægri hendi hélt Apolek á kassa með litum, með þeirri vinstri leiddi hann blindan harmonikkuleikara. Kliðmjúkt fótatak þýsku, negldu klossanna þeirra ómaði af rósemd og von. Um mjóan háls Apoleks hékk heiðgular klútur, þrjár súkkulaðilítar fjaðrir vöggðu á tírólahatti hins blinda.

Á kránni lögðu komumenn litina og dragspilið í gluggakistuna. Listamaðurinn vafði af sér klútin, sem var óendanlegur eins og bordi sjónhverfingamanns á markaði. Síðan gekk hann út í húsa-garðinn, afklæddist og hellti ísköldu vatni yfir bleikan, grannan og hruman líkamann. Kona Shmerels færði gestunum rúsínuvodka og skál með ilmandi, hrísgjónafylltum kjötbollum. Þegar Gottfried var orðinn saddur setti hann harmonikkuna á beinaber hnén. Hann andvarpaði, kastaði höfðinu aftur og hreyfði fingurna. Tónar Heidelbergsvöngvanna ómuðu um reykmettaða vegggi gyðingakrárinnar. Apolek tók undir með blindingjanum skjálfandi röddu. Allt leit þetta út eins og komið hefði verið með orgelið úr Kirkju heilagrar Indegildu og á því sætu gyðjur í einni röð með marglita vattklúta og í negldum, þýskum klossum.

Gestirnir sungu til sólseturs, settu litina og dragspilið í striga-

3 „Frú“, pólska.

poka og með djúpri hneigingu afhenti *pan* Apolek Brajnu, eiginkonu kráareigandans, pappírsörk.

– Náðuga *pani* Brajna, sagði hann, veitið viðtöku frá farandlistamanninum, sem skírður var því kristna nafni Apollínaríus, þessari andlitsmynd af yður, sem tákn um auðmjúkt þakklæti vort fyrir dýrðlega gestrisni yðar. Ef Jesús Guð ætlar oss fleiri ævidaga og eflir list mína mun ég snúa aftur og litskreyta myndina. Hári yðar hæfa perlur og á brjóst yðar málum vér hálsfesti úr smarögðum.

Á dálitla pappírsörk hafði með rauðum blýanti, blýanti sem var rauður og mjúkur eins og leir, verið dregin upp mynd af hlæjandi andliti Brajnu, sveipuðu koparlitum lökkum.

– Peningarnir mínir! hrópaði Shmerel, þegar hann sá andlitsmynd konu sinnar. Hann greip staf og hélt á eftir kráargestunum. En á leiðinni mundi Shmerel eftir bleikum og votum líkama Apoleks, sólinni í litla húsagarðinum og lágværum ómi dragspilsins. Kráareigandinn komst í andlegt uppnám, lagði frá sér stafinn og sneri aftur heim.

Næsta morgun sýndi Apolek prestinum í Novograd prófskírteini frá listaakadémiunni í Munchen og stillti upp fyrir framan hann tólf myndum við efni úr Biblíunni. Myndirnar voru málaðar með olíu á þunnar plötur úr sýprusviði. Á borði sínu sá presturinn logandi purpuramöttla, skínandi smaragðsakra og blómum skryddar ábreiður sem kastað hafði verið yfir sléttur Palestínu.

Dýrlingar *pan* Apoleks, þessir fagnandi og einfeldningslegu gömlu menn, gráskeggjaðir og rjóðir í kinnnum, voru umvafðir flaumi silkis og máttugra kvölda.

Þennan dag fékk *pan* Apolek pöntun um að skreyta nýju kirkjuna. Og yfir benediktusarlíkjörunum sagði presturinn við listamanninn:

– Heilög María, sagði hann, – kæri *pan* Apolek, úr hvaða undravíddum kom yfir oss yðar mikla gleðilega blessun ...?

Apolek vann af kappi og strax eftir mánuð var nýja kirkjan full af jarmandi hjörðum, rykugri gyllingu sólarlaga og strágulum kýrjúgrum. Buffalóar með slitna húð drógust áfram í sameyki, hundar með bleik trýni hlupu á undan hjörðinni og bústin ungabörn rugguðu í vöggum sem hengdar höfðu verið í þráðbein pálmatré. Brúnir töttrar fransiskanamunka umkringdu eina vögguna. Vitringaskarinn var sundurskorinn af glitrandi sköllum og hrukkum sem voru blóðrauðar líkt og sár. Í hópi vitringanna brá fyrir refsglotti á kerlingar-

andliti Leós XIII., og sjálfur Novograd-presturinn fitlaði með annarri hendinni við kínverskt talnaband og blessaði með hinni nýfætt Jesúbarnið.

Í fimm mánuði skreið Apolek, bundinn í tréstól, um veggi, hvelfingar og útskot.

– Þér hafið dálæti á kunnuglegum andlitum, kæri *pan* Apolek, sagði presturinn eitt sinn, þegar hann hafði borið kennsl á sjálfan sig í hópi spámannanna og *pan* Romuald, í afhoggnu höfði Jóhannesar. Hann brosti, gamli presturinn, og sendi bikar af koníaki til listamannsins þar sem hann vann í hvelfingunni.

Síðan lauk Apolek við síðustu kvöldmáltíðina og grýtingu Maríu Magdalenu. Einn sunnudaginn afhjúpaði hann myndskreytta veggina. Nafntogaðir betri borgarar, sem presturinn hafði boðið, þekktu Janek, halta trúskiptinginn, í Páli postula og í Maríu Magdalenu sáu þeir gyðingastúlkuna Elku, dóttur óþekktra foreldra og móður margra götubarna. Hinir nafntoguðu betri borgarar kröfðust þess að málað yrði yfir þessi helgisþjöll. Presturinn hótaði guðlastaranum öllu illu en Apolek málaði ekki yfir myndskreytta veggina.

Þannig hófst hið dæmalausastrið milli völdugs líkama kaþólsku kirkjunnar annars vegar og áhyggjulausa guðsmálarans hins vegar. Stríðið stóð í þrjá áratugi. Við lá að þessi atburður gerði flækinginn hógværa að upphafsmanni nýrrar trúvillu. Og þá hefði hann orðið torræðastur og hlægilegastur allra þeirra stríðsmanna sem stormasöma saga rómversku kirkjunnar, með öllum sínum hálfkveðnu vísnum, hafði komist í kynni við, stríðsmaður sem fór um jörðina í sæluvímu með tvær hvítar mýs í barminum og sett af hárfínnum penslum í vasanum.

– Fimmtán zlotý fyrir guðsmóðurina, tuttugu og fimm zlotý fyrir hina heilögu fjölskyldu og fimmtíu zlotý fyrir síðustu kvöldmáltíðina með öllum ættingjum kaupandans. Óvin kaupandans er hægt að mála sem Júdas frá Íscharíot, fyrir auka tíu zlotý. Þetta kunngerði *pan* Apolek bændum í nágrenninu þegar hann hafði verið rekinn burt úr kirkjunni sem var í smíðum.

Enginn skortur var á pöntunum. Og ári síðar, þegar sendinefnd á vegum erkibiskupsins í Zhitomír, sem presturinn í Novograd hafði kallað á vettvang með hamslausum erindisbréfum, kom á staðinn fann hún í vesælustu og verst þefjandi kotum þessar ægilegu fjöl-

skyldumyndir, óguðlegar, barnalegar og litskrúðugar. Jósepar með apalgrátt hár skipt í miðju, Jesúsar með roða í kinnum, sveita-Maríur, margra barna mæður, sem sátu gleitt – þessir íkonar héngu í helgimyndahornum, umkringdir pappírslómsveigum.

– Hann hefur tekið ykkur í dýrlingatölu í lifanda lífi! hrópaði fulltrúi biskupsins af Dúbno og Novokonstantínov þegar hann svaraði lýðnum sem kom Apolek til varnar. – Hann hefur gætt ykkur ósegjanlegum eiginleikum hinna heilögu, ykkur sem í þrígang hafið fallið í synd óhlýðni, launbruggara, miskunnarlausa okrara, ykkur sem vigtið falskt og seljið sakleysi ykkar eigin dætra!

– Yðar heilagleiki, sagði þá við fulltrúann Vítold halti, stórtækur þýfiskaupandi og kirkjugarðsvörður, – í hverju sér hinn almiskunnsami *pan* Guð sannleikann, hver upplýsir sauðsvartan almúgann um það? Og er ekki meiri sannleik að finna í myndum Apoleks, sem efla stolt okkar, en í orðum yðar sem eru full af formælingum og yfirlætisfullri reiði?

Hróp fjöldans stökktu biksupfulltrúanum á flótta. Uppnámið í þorpunum ógnaði öryggi kirkjunnar þjóna. Listamaðurinn, sem ráðinn var í stað Apoleks, áráddi ekki að mála yfir Elku og Janek. Og enn í dag má sjá þau á hliðarveggjum kirkjunnar í Novograd: Janek sem postulann Pál, óttasleginn kryppling með úfinn, svartan skegghýjung, trúskipting sveitarinnar, og svo hana, syndugu hórkonuna frá Magdölum, vesæla og kjánalega, með dansandi líkama og innfallnar kinnar.

Stríðið við prestinn stóð í þrjá áratugi. Síðan ruddi kósakkaflóðið gamla munkinum úr ilmandi steinhreiðrinu hans og Apolek, ó, hverfulu örlög! settist að í eldhúsi *pani* Elízu. Og hér sit ég, gestur um stund, og drekk af víni samræðna hans á kvöldin.

Samræður – um hvað? Um rómantíska tíma pólska aðalsins, um ofstækisfulla heift kvenfólksins, um listamanninn Luca dello Robbio og um fjölskyldu smíðsins frá Betlehem.

– Mig langar að segja yður dálítið, *pan* skrifari ... tilkynnti Apolek mér leyndardómsfullur fyrir kvöldmatinn.

– Já, svaraði ég, já, Apolek, ég hlusta ...

En kirkjuþjónninn *pan* Robatskí, harðlyndur, óheflaður, beinaber og eyrnastór sat allt of nálægt. Hann breiðir úr trosnuðu líni þagnar og andúðar fyrir framan okkur.

– Mig langar að segja yður *pan*, hvíslar Apolek og leiðir mig afsíðis, – að Jesús, sonur Maríu, var kvæntur Deboru, stúlku af lágum stigum frá Jerúsalem ...

– *O, ten człowiek!*⁴ – hrópar *pan* Robatskí í örvæntingu. – Þessi maður ekki deyjá í rúmið sitt ... Fólk myrða þessi maður ...

– Eftir kvöldmatinn, hvíslar Apolek lágum rómi, – eftir kvöldmatinn ef það hentar *pan* skrifara ...

Það hentar mér. Innblásinn af upphafi sögu Apoleks geng ég um gólf í eldhúsinu og bið óskastundarinnar. Úti stendur nóttin eins og svört súla. Fyrir utan gluggann kólnar lifandi og dimmur garðurinn. Undir mánanum flæðir gatan eins og skínandi mjólkurstraumur heim að kirkjunni. Jörðin er lögð rökkurskyni, perlufestar úr sjálflýsandi ávöxtum skreyta runnana. Angan liljanna er hrein og sterk eins og spíritus. Þetta ferska eitur læsir sig í feitan, ósandi andardrátt eldaveðlarinnar og deyfir gljásvarta mollu frá grenigreinum sem liggja á víð og dreif um eldhúsið.

Apolek, með bleikt hálstau og í snjáðum, bleikum buxum, dundar sér í horninu sínu eins og blíðlynd og göfug skepna. Borið er þakið leir og litum. Gamli maðurinn vinnur með fínum og hröðum hreyfingum og hljóðlátur, melódískur sláttur berst úr horninu. Gottfried gamli slær taktinn skjálfandi fingrum. Blindinginn situr hreyfingarlaus með sköllótt ennið í gulu olúskini lampans. Álútur hlustar hann á óendanlega tónlist blindu sinnar og muldur Apoleks, síns eilífa vinar.

– ... Og það sem þeir segja herranum, prestarnir og guðspjallamaðurinn Markús og guðspjallamaðurinn Mattheus, er ekki sannleikurinn ... En ég get opinberað yður sannleikann, *pan* skrifari, og fyrir fimmtíu mörk er ég tilbúinn að mála af yður mynd í líki heilags Frans með gróður og himin í bakgrunninum. *Pan* Frans var afar látlaus dýrlingur. Og ef *pan* skrifari á unnustu í Rússlandi ... Konur unna heilögum Frans, en þó ekki allar konur, herra ...

Þannig hófst sagan af brúðkaupi Jesú og Deboru í horninu, sem angaði af greni. Stúlkan átti sér biðil, eftir því sem Apolek sagði. Unnusti hennar var ungur Ísraeli sem verslaði með flabein. En brúðkaupsnótt Deboru lauk í örvinglan og táraflóði. Konan varð gripin skelfingu þegar hún sá eiginmann sinn nálgast rekkju sína. Hiksti

4 „Æ, þessi maður!“, pólska.

þandi út kok hennar. Hún spjó upp úr sér öllu sem hún hafði etið í brúðkaupsveislunni. Skömm féll á Deboru, föður hennar og móður, og alla ætt hennar. Eiginmaðurinn yfirgaf hana, hæddist að henni og kallaði saman alla gestina. Þegar Jesús sá raunir konunnar, sem beið manns síns og hræddist hann, klæddi hann sig í fót brúðgumans, og fullur meðaumkunar sameinaðist hann Deboru þar sem hún lá í spýju sinni. Síðan gekk hún til gestanna hávæð og sigri hrósandi eins og kona sem er hreykin af hrösun sinni. Og Jesús stóð einn á lengdar. Dauðasviti spratt út á líkama hans, býflugla sorgarinnar stakk hann í hjartað. Óséður yfirgaf hann hátíðarsalinn og hélt af stað til lands eyðimerkurinnar, austur af Júdeu, þar sem Jóhannes beið hans. Og Debora ól frumburð sinn ...

– Hvar er hann? hrópaði ég.

– Prestarnir földu hann, sagði Apolek ábúðarfullur og færði léttan og kaldan fingurinn að drykkjumannsnefi sínu.

– *Pan* listamaður, hrópaði Robatskí skyndilega, þar sem hann reis upp úr myrkrinu og grá eyru hans blöktu, – hvað þér segja? Þetta ekki satt ...

– *Tak, tak*, Apolek hnipraði sig saman og greip í Gottfried, – *tak, tak, panie*⁵ ...

Hann dró blindingjann að útganginum, en á þröskuldinum dokaði hann við og benti mér til sín með fingrinum.

– Heilagur Frans, hvíslaði hann og deplaði augum, – með fugla á ermunum, dúfur eða þistilfinkur, allt eftir því sem herrann kys ...

Og hann hvarf á braut ásamt sínum blinda og eilífa vini.

– Ó, þvílíkur vitleysa! sagði þá kirkjuþjónninn Robatskí. Þessi maður ekki deyja í rúmið sitt ...

Pan Robatskí glennti upp ginið og geispaði eins og köttur. Ég kvaddi og fór heim að sofa, heim til gyðinganna minna sem höfðu misst allt.

Heimilislaus máinn slæptist um þorpið. Ég slóst í för með honum og vermdi innra með mér drauma sem aldrei rætast og hjáróma söngva.

Rebekka Þráinsdóttir þýddi

5 „Já, já, herrar mínir“, pólska.